

İSLAM İNANCINA GÖRE ŞEHİTLİK

Hasan KURT¹

ÖZET

“İslam İnancına Göre Şehitlik” adını taşıyan bu makalede öncelikle şehit kelimesinin sözlük ve terim anlamları belirlenmiştir. Hem sözlük hem de terim anlamları itibariyle Kuran-ı Kerim’de ve Hadis-i Şeriflerde zikredilen şehit kelimesi tespit edilerek çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Makalenin son kısmında şehitliğin çeşitleri ve hükümleriyle ilgili İslam alimlerinin görüşleri incelenmiştir.

Günümüzde yaşanan çeşitli olaylar sebebiyle sık sık gündeme gelen ve mahiyeti itibariyle daha ziyade nasslar ışığında açıklanması gereken şehitlik kavramı bazen yanlış anlamlarda kullanılabilir. İşte bu makale konuyla ilgili ayet ve hadisler esas alınarak şehitlik konusunun doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, şehit, İslam, inanç, Kuran

---

¹ Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi DİKAB email: hakurt71@hotmail.com

MARTYRDOM; ACCORDING TO ISLAMIC BELIEF

ABSTRACT

In the article titled as “ Martyrdom according to Islamic Faith”, its meaning and indications are explained. Term martyrdom is discussed under the several subtitles by defining its usage in the Quran and the Hadith. At the end of the article, varieties of martyrdom and its judicial statutes according to Islamic scholars are examined.

The concept of martyrdom, which is becoming subject of debates because of several incidents in recent days, sometimes might be used in an unappropriate way although it should be explained under Islamic law. Thus this article is prepared in order to make contribution to its accurate usage on the base of relevant Quranic verses and the Hadithes.

Key Words: Kalam, martyr, İslam, faith, Quran

1.1. Etimoloji

Arapça lügatlerde şehîd kelimesiyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüş, bu konuda geniş açıklamalar yapılmıştır. Şehitlik konusunun doğru anlaşılması için öncelikle sözlük ve terim anlamları belirlemek gerekmektedir.

1.2. Şehîd Kelimesinin Sözlük Anlamı

Şehîd kelimesi Arapça “ş-h-d” fiil kökünden türetilmiş bir sıfattır. Bir yerde hazır bulunmak, bir olaya şahit olmak, bilmek, doğru bilgi vermek, şahitlik yapmak, onaylamak ve yemin etmek gibi çeşitli anlamlara gelen “ş-h-d” fiilinin ism-i fâili “şâhid”, mübalağalı ism-i fâili veya

sıfat-ı müşebbehesi “şehîd”, mastarı da “şehâdet”tir. Genellikle şâhid kelimesinin çoğulu “şuhûd” veya “şâhidûn”, şehîd’in çoğulu ise “şühedâ” veya “eşhâd”, şehâdetin de “şehâdât” şeklinde kullanılır. Aynı fiilin mimli mastarı olan “meşhed” kelimesi, hazır bulunuş veya şehîd olunan yer, ism-i mefûlü olan “meşhûd” kelimesi de müşahede edilen, şahitler önünde gerçekleşen olay anlamındadır. İşte “ş-h-d” fiil kökünden türetilen bu kelimelerin hemen hemen hepsi hazır bulunma ve şahitlik etme anlamlarında birleşmektedir.² Buna göre mübalağa ifade eden “şehîd” kelimesi, çok iyi bilip şahitlik eden, çok iyi görüp hazır bulanan manalarına gelmektedir. Aynı kelime Türkçede şehit şeklinde kullanılmaktadır.

Şehit kelimesi Kur’an-ı Kerim’de çeşitli fiil kiplerinden³ başka şâhid⁴, şâhidûn⁵, şuhûd⁶, şehîd⁷, şehîdeyn⁸, eşhâd⁹, şühedâ¹⁰, şehâdet¹¹,

² Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn mürettiben alâ hurûfi’l-mu’cem*, thk.: Abdülhamîd Henrâvî, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 363; İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luğa*, thk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü’l-Fikr, Mısır 1979, c. III, s. 221-222; Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b.Ömer, *Esâsü’l-Belâğa*, thk.: Muhammed Bâsil Uyûnussûd, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyyer, Beyrut 1998, c. I, s. 527; Tehânevî, Allâme Muhammed Ali, *Mevsûatü keşşâfi istilâhâti’l-funûn ve’l-ulûm*, thk.: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, c. I, s. 1043; Ebu’l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Külliyât mu’cemü fi’l-mustalahâti furûgu’l-luğaviyye*, thk Muhammed el-Mısırî vd., Messesetü’r-Risale, Beyrut 1998, s. 527.

³ Bkz. Bakara 2/84, 185, 204, 282; Al-i İmrân 3/18, 52, 64, 70, 81, 86; Nisâ 4/6, 15, 166; Mâide 5/111; En’âm 6/19, 130, 150; A’râf 7/37, 172; Tevbe 9/107; Hûd 11/54; Yûsuf 12/26, 81; Kehf 18/51; Enbiyâ 21/61; Hac 22/28; Nûr 24/2, 8, 24; Furkân 25/72; Neml 27/32, 49; Yâsîn 36/65; Fussilet 41/20, 21, 22; Zuhruf 43/19, 86; Ahkâf 46/10; Haşr 59/11; Münâfikûn 63/1; Mutafifîn 83/21.

⁴ Hûd 11/17; Yûsuf 12/26; Ahzâb 33/45; Ahkâf 46/10; Fetih 48/8; Müzemmil 73/15; Bürûc 85/3.

⁵ Al-i İmrân 3/53, 81; Mâide 5/83, 113; Tevbe 9/17; Enbiyâ 21/56, 78; Kasas 28/44; Sâffât 37/150.

⁶ Yûnus 10/61; Müddesir 74/13; Bürûc 85/7.

⁷ Bakara 2/143, 282; Al-i İmrân 3/98; Nisâ 4/33, 41, 72, 79, 159, 166; Mâide 5/117; En’âm 6/19; Yûnus 10/29, 46; Ra’d 13/43; Nahl 16/84, 89; İsrâ 17/96; Hac 22/17, 78; Kasas 28/75; Ankebût

şehâdât¹², meşhed¹³ ve meşhûd¹⁴ şeklindeki türevleriyle birlikte yaklaşık yüz atmış yerde, esma-i hüsnâ anlamı ile beraber sadece şehîd kelimesi ise otuz beş civarında geçmektedir.¹⁵ Şehit ve bütün bu türevleri Kur'an-ı Kerim'de genel olarak hazır olmak, bilmek, şahitlik ve yemin etmek şeklinde sözlük anlamlarına uygun olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte şehit kelimesi Kütüb-i Sitte olarak ifade edilen muteber hadis kitaplarında hem sözlük hem de terim anlamlarıyla çokça zikredilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla Kur'an ayetlerindeki bizzat şehit kelimesinin geçtiği yerlerde terim olarak şehitliğin tanımıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.3. Şehitliğin Terim Anlamı

İslam alimleri şehitliğin terim anlamıyla ilgili çeşitli açıklamalar yapmış, bu konuyu inceledikleri bölümlerde şehitliğin tanımından ziyade öldürülen kişiye niçin şehîd ismi verildiği üzerinde durmuşlardır. Terim olarak Allah yolunda öldürülen mümin kişiye şehit denilmekte-

29/52; Ahzâb 33/55; Sebe 34/47; Fussilet 41/47, 53; Ahkâf 46/8; Fetih 48/28; Kâf 50/21, 37; Mücâdele 58/6; Bürûc 85/9; Âdiyât 100/7.

⁸ Bakara 2/282.

⁹ Hûd 11/18; Mü'min 40/51.

¹⁰ Bakara 2/23, 133, 143, 282; Al-i İmrân 3/99, 140; Nisâ 4/69, 135; Mâide 5/8, 44; En'âm 6/144, 150; Hac 22/78; Nûr 24/4, 6, 13; Zümer 39/69; Hadîd 57/19.

¹¹ Bakara 2/140, 282, 283; Mâide 5/106, 107, 108; En'âm 6/19, 73; Tevbe 9/64, 105; Ra'd 13/9; Mü'minûn 23/92; Nûr 24/4, 6; Secde 32/6; Zümer 39/46; Zuhuf 43/19; Haşr 59/22; Cum'a 62/8; Tegâbûn 64/18; Talak 65/2; Me'âric 70/33.

¹² Nûr 24/6, 8.

¹³ Meryem 19/37.

¹⁴ Hûd 11/103; İsrâ 17/78; Bürûc 85/3.

¹⁵ Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Matbatü Darü'l-Kütübü'l-Mısıryye, Kahire 1364, s.388-390; Râgıb İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Seyyid Keylânî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts., s. 267-269.

¹⁶ Bkz. Wensinck, Arent Jean, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevi*, Leiden : E. J. Brill 1955, c. III, s. 185-203.

dir.¹⁷ Bu tanımı biraz daha genişleten Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 816/1413) ise şehidi, herhangi bir diyet gerektirmeyecek şekilde haksız yere öldürülen, buluşa ermiş her temiz Müslüman olarak tanımlar.¹⁸

İslam bilginleri tarafından Allah yolunda öldürülen kişiye şehit denmesinin sebepleri şöyle açıklanmaktadır:

1- Rahmet melekleri şehidin, yıkanmasına ve ruhunun cennete gitmesine şahit oldukları için bu kişiye şehit denmiştir.

2- Cennete gireceğine dair hem Yüce Allah hem de melekler kendisi hakkında şahitlik yapacağı için, bu kişiye şehit denmiştir.

3- Kıyamet gününde Hz. Peygamberle (sav) birlikte, geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için bu kişiye şehit denmiştir.

4- Şehit olarak düştüğü toprak da kendisi lehine şahitlik yapacağı için bu kişiye şehit denilmiştir.

5- Ölmeyip Allah'ın huzurunda bir şahit gibi diri ve yaşıyor olduğu için kendisine şehit denmiştir.

6- Ölünceye kadar Allah'ın emrine göre doğruluk üzerinde olduğuna dair şahitlik edildiği için şehit denilmiştir.

7- Allah'ın, öldürülmesine karşılık kendisine hazırlamış olduğu ikramları görüp şahit olduğu için şehit denilmiştir.¹⁹ Görüldüğü gibi bu

¹⁷ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dârü'l-Meârif, Kahire, ts.c. IV, s. 2350; Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk.: Abdülalîm et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1984, c. VIII, s. 254; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s.527.

¹⁸ Cürçânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985, s. 135.

¹⁹ Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga*, tahk.: Abdülhalîm en-Neccâr, ed-Dârü'l-Misriyye, Mısır 1964, c. VI, s. 73-74; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2350; Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk.: Abdülalîm et-

açıklamalar şehit kelimesine fail anlamında şahit olan veya meful anlamında kendisine şahit olunan şeklinde verilen manalara göre değişiklik göstermektedir.

Esas itibariyle Allah yolunda öldürülen kişiye şehit denilirken daha sonra Hz. Peygamber'in (sav) bazı hadisleri delil gösterilerek şehitliğin anlam çerçevesi genişletilmiştir. Buna göre karın ağrısı, boğulma, yanma gibi afet ve hastalıklar sebebiyle ölen müminler de şehit kabul edilmiştir.²⁰

Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâsı veya sıfatlarından biri olarak Şehîd,²¹ hiçbir şey ilminden gizli kalmayacak şekilde çok iyi bilen, şahitliğinde emîn olan manasına gelmektedir. Allah'ın gizli ve açık olan her şeyi bildiğini ifade eden ayetler²² Allah'a nispet edilen Şehîd ismine, her şeyi aslına uygun, tam olarak bilen anlamı kazandırmıştır.²³

İslamiyet'ten başka Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sih dinlerinde de kullanılan şehit kelimesi batı dillerinde "şâhit" anlamında Grekçe martu(y)stan türeyen ve buradan Latince'ye geçmiş martyır, martirer kelimeleriyle karşılanmaktadır. Eski Yunan ve Roma gelenekleriyle Hint ve Çin kökenli dinler de ise inanç ya da yüce bir amaç uğruna kişinin kahra-

Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1984, c. VIII, 254; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s.527.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2350; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. VIII, s.255.

²¹ Al-i İmrân 3/98; Mâide 5/117; En'âm 6/19; Yûnus 10/, 46; Hac 22/17 vd...

²² En'am 6/73; Tevbe 9/94, 105; Ra'd 13/9; Mü'minûn 23/92; Secde 32/6; Sebe 34/3; Fâtr 35/38; Zümer 39/46 vd..

²³ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, c. VI, s. 75; Râgıb İsfehânî, *Müfredât*, s. 267-268; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2348. Esmâ-i Husnâ'dan olan Şehîd kelimesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Topaloğlu, Bekir, "Şehîd", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 428.

manca kendi hayatına son vermesi anlamında dini bir intihar olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Netice itibari ile İslami bir terim olarak şehit, Allah yolunda öldürülen müminlere verilen isimdir.

2. Kur'an-ı Kerim'de Şehitlik

Kur'an-ı Kerim'de şehîd kelimesi, daha ziyade şâhit veya hazır bulunma anlamlarına geldiğinden terim olarak şehit kavramı "ka-te-le" fiilinin meçhul haliyle Allah yolunda öldürülme anlamında ifade edilmektedir. Bu manada şehitlikle ilgili belirlenebilen ayetleri iki başlık altında incelemek mümkündür:

2.1. Şehitlerin Ölümsüzlüğü

Kuran-ı Kerim'de bu anlamda şehitlikten bahsedilen ilk ayet Bakara suresinde yer almaktadır. Yüce Allah: "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz,"²⁵ buyurmaktadır. Önemli kelimeler ve tefsir alimlerinden Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) yaptığı açıklamalara göre Bedir'de şehit olan on dört Müslümanla ilgili ashap falanca filanca öldü demişlerdi. Kâfirler, müşrikler ve münafıklarda, kendi aralarında, bu insanlar din ve Hz. Muhammed (sav) uğruna karşılıksız yere kendilerini öldürüyorlar, şeklinde konuşmuşlardı. Bunun üzerine Yüce Allah bahsi geçen ayetle şehitler hakkında, ölümlerini yasaklamıştır. Zira Allah sevaplarını kendilerine ulaştırmak için şehitleri tekrar bedenleriyle birlikte diriltmiştir ki bu durum itaatkâr kullara aldıkları sevabın kabirlerinde bile ulaştığına işarettir. Zira herhangi bir canlılığın var olması için vücut şart değildir.

²⁴ Gürkan, Salime Leyla, "Şehîd", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 431.

²⁵ Bakara 2/154.

Yüce Allah bütün parçaları bir araya getirmeden de her birinden canlıyı tekrar yaratabilir. Allah şehitleri görülmez oldukları halde de diriltilir.²⁶ Bu açıklamaya göre ölü denilmesi yasaklanan şehitlerin diri olduğu konusu Yüce Allah'ın kudretiyle gerçekleşen bir olay olarak açıklanmaktadır.

Diğer bir ifadeyle bu ayette Yüce Allah, şehitlerin kendi âlemlerinde canlı olduklarını ve rızıklandırıldıklarını bildirmektedir. Burada bütün müminlere de bir işaret bulunmakla birlikte Kur'an'da bu durumun özellikle şehitlere tahsis edilmesi onların üstünlüğünü ve şerefini göstermektedir.²⁷ Ölen kişi nimetleri bilip onlardan lezzet alamaz. Oysaki Allah yolunda öldürülen kişi canlı ve cennet nimetleri içerisinde güzel bir hayat sürdürmektedir. Şehitler berzah âleminde bu nimetlere mazhar olmaktadır. Kabirde müminlerle Allah yolunda öldürülen kişilerin durumları farklıdır. Zira müminler orada cennet nimetlerini sadece görebildikleri için onlara ulaşmaya gayret ederler. Hâlbuki şehitler ayette açıklandığı gibi, berzah âleminde bile cennet nimetlerinden yararlanırlar.²⁸ Buna göre şehitlerin diğer müminlerden farkları kabirde cennet nimetlerinden istifade edebilmeleridir.

Al-i İmran suresinde şehitlerin diri olduğundan bahseden bir ayet de şudur: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis

²⁶ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrû'l-kebîr/ Mefâtilühü'l-gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, c. 4, s.160-161.

²⁷ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer *Tefsîrû'l-kur'ani'l-azim*, thk Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Mektebetü Evlâdî'ş-Şeyh li't-Türas, Kahire 2000, c. 2, s. 128.

²⁸ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Derâseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslamiyyeti, Kahire 2001, c. 2, s. 699, 701.

onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”²⁹ Yüce Allah, bu ayet-i kerimede de, şehitlerin cennette diri ve rızıklanmakta olduklarını haber vermektedir. Her ne kadar şehitler ölmüş ve cesetleri toprakta ise de diğer müminler gibi ruhları diridir. Şehit oldukları andan itibaren cennet nimetleriyle rızıklandırıldıklarından dolayı üstün özelliğe sahip olmuşlardır. Bazılarına göre şehitlerin hayatta olmaları, kabirlerinde onlara ruhlarının geri verilip nimetlenmiş olmalarıyla gerçekleşir. Çünkü şehitler cennette olmadıkları halde onun meyvelerinden yararlanır ve kokusunu alırlar. Bazıları bunun mecazi bir ifade olduğunu söylese de Yüce Allah'ın, “bilakis onlar diridirler”, buyurması şehitlerin diri olduklarını ve rızıklandırıldıklarını, rızık da sadece canlı olanlara verildiğini gösterir.³⁰ Nitekim önemli kelim ve tefsir alimi Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) göre de şehitler diğer canlılar gibi rızıklanır, yerler ve içerler. Bu durum onların diri olduklarını tekit eder, Allah'ın rızığıyla nimetlenmiş olduklarını gösterir.³¹ Buna göre şehitler mahiyet ve boyut bakımından özel bir alemde diri olup bol nimetlerle rızıklandırılırlar.

2.1. Şehitliğin Mükâfatı

Kur'an'da şehitlere verilen mükâfatlardan bahseden ilk ayet, Al-i İmran suresinde yer alır: “Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, size Allah'tan onların topladıklarından hayırlı bir mağfiret ve rahmet var-

²⁹ Âl-i İmrân 3/169.

³⁰ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b Ebi Bekir, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an ve'l mübeyyinü lemâ tedammenahü mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, thk. Muhammed Rahvan Arkusûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006, c. 5, s. 408-409.

³¹ Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzül ve uyûni'l-ekâvili fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1994, c. 1, s. 658.

dır".³² Bu ayet-i kerimede Allah yolunda ölme veya öldürülmenin yaşamaktan, insanların bu dünyada kazandıkları mal, makam, güç ve dünya menfaatlerinden çok daha iyi olduğu haber verilmektedir. Zira şehitlikte Allah'ın bağışlaması ve rahmeti vardır ki bu insanların kazandığı pek çok şeyden daha iyidir. Allah müminleri, bu affedilme ve merhamete yönlendirirken bunu şahsi üstünlüklerine veya insani değerlere göre değil, Allah'ın katında olanlara bırakıyor. Burada müminlerin kalplerini bizzat kendi rahmetine bağlıyor ki bu durum insanların bağlandığı değerlerden ve bütün kazandıkları şeylerden daha iyidir.³³ Görüldüğü gibi bu ayette şehitlik makamının dünya malı, para ve makamından çok daha üstün olduğu vurgulanmıştır.

Yine Al-i İmran suresinde şehitlerle ilgili "Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar"³⁴ buyrulmuştur. Bu durum da şehitlikte Allah'ın kuluna bir yardımı, nimetlere mazhar kılması ve diğerlerinden üstün tutmasıdır. Buna göre şehitlere, geride hayatta kalan müminlerin veya gelecekte şehit olacaklarının nihayet korku ve üzüntüden kurtulup mutlu olacakları müjdenince onlar buna çok sevinirler. Demek oluyor ki, Yüce Allah geride kalanların üzüntü ve sıkıntılarını da şehitlere bildirmeyecek veya bildirdiği şekilde onları o üzüntüden koruyacak. Çünkü onlar kendilerine hiçbir korku

---

³² Âl-i İmrân 3/157.

³³ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dârü's-Şurûk, Kahire 2003, c. 4, s. 499.

³⁴ Âl-i İmrân 3/170.

olmayanlar ve üzülmeyecek olanlardır.³⁵ Buna göre şehitler dünyadaki sevdiklerinin sevinçlerinden haberdar olup mutlu olurlar.

Nitekim daha sonra gelen “Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler,”³⁶ ayeti de bu durumu açıklamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki şehitler geride kalanların mutluluklarına sevindikleri gibi Yüce Allah'ın nimetleri ve müjde vermesiyle de sevinirler.

Al-i İmran suresinde şehitlere verilen nimetlerden bahseden son ayette Yüce Allah “Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; ant olsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım”³⁷ buyurmaktadır. Bazı müfessirlere göre bu ayette zikredilen günahların ortadan kalkması, günahların tesirlerinin kalplerden ve hafızalardan kaldırılmasıyla olacaktır.³⁸ Buna göre erkek ve kadın ayrımı yapılmaksızın Allah yolundan cihat edenlerin günahlarının örtüleceği onlara cennet nimetleriyle ödül verileceği anlaşılmaktadır.

Aynı konuda şehitlerin zikredildiği diğer bir sure de Nisâ' suresidir. Bu surede Yüce Allah: “Kim Allah'a ve Resul'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır”³⁹

³⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, s. 658; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, c. II, s. 1230-1231.

³⁶ Âl-i İmrân 3/171.

³⁷ Âl-i İmrân 3/195.

³⁸ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, c. 6, s. 3; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-kur'ani'l-azim*, c. 3, s. 307-308; Alûsî, Ebü'l-Fadl Şehâbeddîn Seyyid Mahmûd b. Abdullah, *Rûhü'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts. c. 4, s. 169.

³⁹ Nisa 4/69.

buyurmaktadır. Bahsi geçen bu ayette de şehitlerin ahirette lütuflara mazhar olmuş peygamberler, sıddikler ve salih kimselerle beraber arkadaş olacağı belirtilmektedir.

Nisâ suresindeki diğer bir ayette Yüce Allah: “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz”⁴⁰ buyurmaktadır. Seyyid Kutub’a (ö. 1966) göre, Müslüman ancak Allah’ın adını yüceltme adına O’nun yolunda savaşıp da öldürülürse şehitlik makamına yükselir. Bundan başka amaçla savaşa çıkıp ta öldürülene şehit denmediği gibi Allah tarafından herhangi bir mükâfat da alamaz. Böyle birisinin şehit olduğunu söyleyenler Allah’a yalan ve iftira etmiş olurlar. Ancak dünya karşılığında ahireti satın almak isteyenler Allah yolunda savaşır. Bu niyetle yola çıkıp Allah yolunda öldürülen de zafer kazanan da büyük bir ödül kazanır. Kur’an bu yolla ruhları yüceltmeyi kalpleri Allah’ın büyük mükafatına bağlamayı amaçlar. Bu şekilde, korkulan ölüm ile istenen ganimetin gözlerde hiçbir kıymeti kalmaz. Zira hem hayatın hem de ganimetin Allah’ın büyük mükafatı karşısında hiçbir kıymeti yoktur.⁴¹ Buna göre sadece Allah’ın rızasını kazanma amacıyla çıkılan savaşta şehit veya gazilik sevabı vardır. Başka niyetlerle yapılan savaşta ölenlere şehit denmez.

Aynı konuya ışık tutan başka bir ayet de şöyledir: “De ki: Siz bizim için ancak iki iyilikten (şehitlik ve gazilikten) birini beklemektesiniz. Biz de, Allah’ın, ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap vermesini bekliyoruz”⁴² Bu ayet, müminlerin başına gelen belalara sevinen

---

⁴⁰ Nisa 4/74.

⁴¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur’ân*, c. 5, s. 707-708

⁴² Tevbe 9/52.

münafıklara karşı verilmiş bir cevap mahiyetindedir. Müslüman savaşa çıktığı zaman mağlup olup da öldürülürse, geride iyi bir hatıra bırakırken ahirette de Yüce Allah'ın şehitler için hazırladığı büyük nimetleri kazanmış olur. Şayet zafer kazanırsa bu durumda helâl bir ganimet, kahramanlık, saltanat ve kuvvet, iyi bir şöhret ve yine ahirette de mükâfata hak kazanır.⁴³ Bu ayette de şehitlik veya gaziliğin Müslümana hem dünyada hem de ahirette sağladığı faydalar dile getirilmektedir.

Tevbe suresinde şehitlerden bahseden başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürlər."⁴⁴ Böylece inananlar çok kârlı bir alışveriş yapıp geçici dünya hayatını ve kıymeti olmayan dünya malını vermek suretiyle sonsuz hayatı ve hiç bitmeyen cennet nimetlerini satın almış olurlar. Bu Allah'ın fazlı, keremi ve ihsanıdır. Çünkü esasında mal ve can Allah'a aittir.⁴⁵ Burada görüldüğü gibi mal ve can Allah'ın olmasına rağmen onları şehitlerden adeta satın alıyor.

Yüce Allah Hac suresinde de şehitlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır."⁴⁶ Bu ayette de Allah'ın dine yardım adına bütün zorluklara katlanıp cihat ederken öldürülen veya ölen müminlere güzel rızıklar ve memnun kalacakları yer olan cennet

---

⁴³ Fahreddin Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, c. 16, s.89.

⁴⁴ Tevbe 9/111.

⁴⁵ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, c. 12, s. 5-6; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, c. 10, s. 379-380; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-kur'ani'l-azim*, c.7, s. 291.

⁴⁶ Hac 22/58.

verileceği bildiriliyor.⁴⁷ Nitekim surenin devamındaki ayette Allah (cc) “Allah onları, herhalde memnun kalacakları bir girilecek yere sokacaktır. Allah, kesinlikle tam bir bilgi sahibidir, halîmdir”⁴⁸ buyuruyor. Bu ayetlerde Yüce Allah şehitlere mükâfat olarak cennetin verileceğini bildiriyor.

Kur’an-ı Kerim’de şehitlere verilen mükâfatlardan bahsedilen son ayetler de Muhammed suresinde yer almaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmaz. Allah onları muratlarına erdirecek, gönüllerini şâd edecek. Onları, kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır.”⁴⁹ Buna göre Yüce Allah şehitleri doğru yola kavuşturup durumlarını iyileştirecek kendilerini vaat edilen cennete yerleştirecektir. Çünkü Allah, yolunda savaşanları memnun olacağı işlerde başarılı kılar, onların dünyada ve ahirette durumlarını iyileştirerek vaat ettiği cennetlerine koyar. Onlar da cennetteki yerlerini görünce dünyadaki yerleri gibi hatırlayacaktır. Yani Allah yolunda öldürülenler daha önce, onların şehit olacaklarını bilen Allah'ın lütfu ile bu kıvama gelmekte, öldükten sonra da Allah'ın dünyada iken kitabında anlattığı veya oraya girdikten sonra tanıtacağı cennete girmektedirler.⁵⁰ Buna göre Allah şehitlerin yaptıklarını boşa çıkarmayıp dünyada ve ahirette mutluluğa erdirecektir.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 16, s. 618-619.

⁴⁸ Hac 22/59.

⁴⁹ Muhammed 47/4-6.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 21, s. 191-192; Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007, c. 5; s.48-49. Geniş bilgi için bkz. Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 5, s. 516-518; Râzî, *a.g.e.*, c. 28, s. 47-48; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. 13, s. 62-65; Ebu's-Suûd, *Kâdi'l-Kudât ibn Muhammed el-İmâdi'l-Hanefî, İrşâdü'l-akli's-selîmi ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*, thk Abdulkâdir Ahmed Atâ, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd ts., c. 5; s. 141; Alûsî, *a.g.e.*, c. 26, s.42-43.

3. Hadis-i Şeriflerde Şehitlik

Kütüb-i Sitte olarak ifade edilen temel hadis kaynaklarında hem sözlük anlamında hem de terim olarak şehitlik konusuyla ilgili oldukça geniş bilgiler yer almaktadır.⁵¹ Araştırmanın sınırları çerçevesinde tespit edilen bu hadislerden bazılarını şehitliğin tarifi, fazileti ve şehitlere verilecek mükâfatlar şeklinde çeşitli başlıklar altında incelemek mümkündür.

3.1. Şehitliğin Tarifi

Hz. Peygamber'in (sav) şehitlerle ilgili sözleri daha ziyade, hadis kitaplarının cihâd ve siyer, imâra, fedâilü'l-cihâd ve şehâdât gibi çeşitli başlıkları altında zikredilmektedir. Hadislerde de şehitliğin tanımı konusundaki temel esas Allah'ın yolunda gayret sarf ederken ruhunu Allah'a teslim etmektir. Bununla birlikte ayetlerden farklı olarak hadislerde şehitliğin tanımı biraz daha genişletilmiştir. Ebu Musa'dan (ra) nakledilen bir hadis-i şerifte; Peygamber efendimize, ganimet için savaşan, şan ve şeref adına ya da kahramanlık için harp eden üç kişiden hangisinin şehit olabileceği sorulduğunda O (sav): "Kim Allah kelimesinin en yüce olması için savaşırsa o Allah yolundadır"⁵² buyurur. Bu rivayette şehit Allah adının en yüce olması için savaşan kişi olarak tarif edilmiştir.

Konuyla ilgili diğer bazı hadis-i şeriflerde şehit, sadece Allah yolunda savaşırken öldürülen kişi olarak tanımlanmaktadır. Hz. Peygamber (sav) bunu şöyle bir örnekle açıklar: "Biri diğerini öldürüp de ikisi de cennete giren şu kişilere Allah güler (razı olur). Bunlardan birisi Allah yolunda savaştığı halde şehit olur. Sonra Allah onu öldüren diğer kişinin töbesini kabul

⁵¹ Bkz. Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, c. III, s. 185-203.

⁵² Buhârî, "Cihâd ve Siyer", 15; "İlim", 45; Müslim "İmâra", 149; Nesâî, "Cihâd", 21; İbn Mâce, "Cihâd", 13.

eder. Müslüman olduktan sonra o kişi de Allah yolunda şehit olur.”⁵³ Nitekim bizzat Resulullah (sav): “Allah yolunda öldürülmüş olmam bana, evlerde ve çadırlarda olan her şeyin benim olmasından daha sevimlidir”⁵⁴ buyurarak şehitlik arzusunun önemini vurgulamıştır. Buna göre bir mümine Allah yolunda şehit olmak dünyaya ait her şeyden daha sevimli gelmektedir.

Şehitlerden bahseden bir kısım hadis-i şeriflerde ise samimi niyete vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber (sav): “Kim samimi olarak Allah’tan şehit olmayı isterse yatağında ölse bile Allah onu şehitlik mertebesine ulaştırır”⁵⁵buyurmaktadır. Aynı konuyla ilgili başka bir hadiste Allah Resülü: “Kim samimi olarak şehit olmayı isterse öldürülme bile şehitlik yine de kendisine verilir”⁵⁶ buyurmaktadır. Bir diğer hadis-i şerifte ise “Kim Allah yolunda evinden ayrılır, sonra da öldürülür, atı ve devesi tarafından boynu kırılır, herhangi bir zehirli tarafından ısırılır veya Allah’ın dilediği başka herhangi bir musibetle yatağında bile ölse şehit sayılır”⁵⁷ buyrulmaktadır. Bu hadislerde de şehitliğin tanımı biraz daha genişletilerek samimi bir şekilde şehitliği isteyen kişi savaş dışında herhangi bir musibetle vefat etse bile hükmen şehit kabul edilmektedir.

Bununla birlikte bazı hadislerde gerçekte kalbinde Allah rızası için şehit olma niyeti olmadığı halde şeklen Allah yolunda öldürülmüş kişilerin kıyamet günü şehit sevabı alamayacağı da bildirilmektedir. Hz. Peygamber (sav) bu hususu şöyle açıklar: “Kıyamet günü ilk önce, şehit

⁵³ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 28; Müslim “İmâra”, 128.

⁵⁴ Nesâî, “Cihâd”, 30.

⁵⁵ Müslim “İmâra”, 157; “Cihad”, 156-157; Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 19; Nesâî, “Cihâd”, 36; Ebu Dâvud, “Salât”, 361; İbn Mâce, “Cihad” 15.

⁵⁶ Müslim “İmâra”, 156.

⁵⁷ Ebu Dâvud, “Cihâd”, 15.

edilen kişi hakkında hüküm verilecektir. O kişi Allah'ın huzuruna getirilip kendisine verilen nimetler açıklandığında rızıkların hepsini hatırlar. Daha sonra da bütün bunlar için ne yaptığı sorulduğunda o da; şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaştığını söyler. Bunun üzerine Yüce Allah ona, yalan söylüyorsun, hâlbuki sen kahraman desinler diye savaştın, neticede sana kahraman da denildi, buyurur. Daha sonra bu kimse hakkında hüküm verilerek yüz üstü sürüklenip cehenneme atılması söylenir...⁵⁸ Buna göre gerçek manada şehit olabilmek için öncelikle niyete dikkatler çekilmiştir. Hakiki manada şehit olabilmek için Allah rızasını esas almak gerekmektedir. Böyle halis bir niyete sahip olmayınca şeklen Allah yolunda öldürülmüş olmak kişiyi şehitlik mertebesine ulaştırılmaktadır.

Bir kısım hadislerde de şehitliğin tanımıyla ilgili tasnifler yapılmıştır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (sav) dört çeşit şehitten bahsetmektedir: Birincisi, sağlam imanı olan bir kişi düşmanla savaşırken öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalırsa bu kimse kıyamet günü herkesin gıpta ile bakacağı gerçek bir şehit olur. İkincisi de yine sağlam bir imana sahip olup da düşmanla savaş esnasında, vücuduna diken batmış gibi korkudan titrerken bir okla vurulan kişidir ki bu da ikinci derecede bir şehittir. Üçüncüsü ise iyi ile kötü amelleri birbirine karıştırmış ama Allah'a sadık bir mümin, yine düşmanla savaşırken öldürülürse üçüncü derecede bir şehit olur. Dördüncü olarak da günahkâr bir mümin düşmanla karşılaşır, Allah'a sadık bir şekilde öldürülürse bu da dördüncü derecede bir şehit olur.⁵⁹ Başka bir hadiste de Allah yolunda öldürülme-

⁵⁸ Müslim "İmara", 152.

⁵⁹ Tirmizî, "Fedâilü'l-Cihâd", 14.

nin yanında vebadan, iç hastalıklarından, suda boğularak ya da yıkıntı altında kalarak ölen beş kişinin şehit olduğu⁶⁰ belirtilmiştir. Aynı zamanda deniz tutulmasına yakalanan kişinin de şehit olduğu, denizde boğularna iki şehit sevabı verileceği⁶¹ haber verilmiştir. Buna göre mümin ve Allah'a sadık olduğu halde ölen veya öldürülen kişi şehit olarak tanımlanmakla birlikte savaşta gösterdikleri metanet ve amellerine göre sevap bakımından aralarında derece farklılıkları bulunmaktadır.

Netice itibariyle hadis-i şeriflerde ilk aşamada şehit, Allah adının en yüce olması için savaşan ya da sadece Allah yolunda savaşırken öldürülen kişi olarak tanımlanırken daha sonra gerçekten Allah rızası için şehit olmak isteyen fakat savaş dışında hastalık veya musibet gibi çeşitli sebeplerle ölen kişiler de bu tanıma dahil edilmiştir. Bu durumda sağlam iman ve Allah'a sadakat üzerindeyken öldürülen mümin kişiler de şehit olmakla birlikte ahirette amellerine göre farklı derecelere sahip olabilir. Ancak kalbinde şehitlik niyeti taşımayan kişi Allah yolunda öldürülmüş görünse de şehit değildir.

3.2. Şehitlerin Faziletleri

Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetlerinde olduğu gibi hadis-i şeriflerde de şehitlerin faziletleri hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Sahih-i Müslim'deki uzun bir hadiste mümin bir kulun ahir zamanda zuhur edecek olan deccala karşı yaptığı mücadele detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu mücadele neticesinde sağlam imana sahip mümin kulu öldüremeyen deccal onu insanların cehennem zannettiği bir yere atar. Hâlbuki gerçekte cennete giden bu kişi hakkında Hz. Peygam-

⁶⁰ Buhârî, "Ezan" 32. Müslim, "İmâra", 164-165, "Salât", 129; Muvatta, "Salâtü'l-Cemaa" 6; Bkz. Buhârî, "Mezâlim ve Gasb", 28; "Ezân", 73; "Cihâd ve Siyer", 29, 30; "Tıb", 30; "Şehâdât" 30.

⁶¹ Ebu Dâvud, "Cihâd", 9,10.

ber (sav) “Şehitlik bakımından insanların en üstünü işte bu kimsedir”⁶² buyurmuştur. Buna göre deccal ile mücadele ederken öldürülen kişi şehitlerin en üstünü olmaktadır.

Şehitlerle ilgili “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır,”⁶³ ayetinin tefsiri hakkında Peygamber efendimiz şöyle açıklama da bulunmuştur: Şehitlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Onlara ait arşa asılmış kandiller vardır. Şehitler cennette diledikleri yerleri dolaşıp bu kandillere girebilirler. Rableri onlara bakıp bir şey istiyor musunuz dediğinde onlar artık daha ne isteyelim, cennette dilediğimiz yerleri dolaşıyoruz derler. Yüce Allah aynı soruyu üç defa tekrarlayınca, onlar da, ruhlarının tekrar bedenlerine gönderilerek Allah yolunda tekrar öldürülmek isterler. Bunun üzerine Allah da onları kendi hallerine bırakır.⁶⁴ Bu konuya açıklık getiren başka bir rivayette Allah Resulü, “Öldükten sonra Allah katında hayır kazanan hiçbir kimse, dünyaya tekrar dönmek, dünya ve dünyadaki şeylere sahip olmak istemez. Ancak konumunun üstünlüğünü gören şehit bunların dışındadır. O ise dünyaya dönüp tekrar şehit olmayı ister” demiştir.⁶⁵ Buna göre cennette dilediği gibi dolaşıp Allah’ın nimetlerine mazhar olan şehitler bu üstün konumlarını gördükleri için tekrar şehit olmak suretiyle aynı duyguyu yeniden yaşamak isterler.

Babasının şehit olmasına üzülen bir sahabenin ağlamasına müsaade eden Hz. Peygamber (sav): “Siz ağlasanız da ağlamasanız da yerden kaldırımca-

⁶² Buhârî, “Fezâilü’l-Medine”, 9; Müslim “Fiten” 113.

⁶³ Âl-i İmrân 3/169.

⁶⁴ Müslim “İmara”, 121. Bkz. Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 6, 21; Müslim “İmara”, 109.

⁶⁵ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 5, 21; Müslim “İmara”, 108,109; Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 13; Nesâî, “Cihâd”, 30.

ya kadar melekler kanatlarıyla onu sürekli gölgelendirmektedir"⁶⁶ buyurmuştur. Yine başka bir rivayette Allah Resulü evladı şehit olan bir anneye, "Cennet içinde pek çok cennetler vardır, senin Bedir'de şehit olan evladın Firdevs cennetine girmiştir"⁶⁷ demiştir. Bu hadislerden de anlaşıldığına göre meleklerin gölgelendirdiği şehitler diğer müminlere göre cennette daha üstün bir durumda yer almaktadır.

3.3. Şehitlerin Mükâfatı

Şehitlerle ilgili hadislerde onlara memnun ve hoşnut olacakları pek çok mükâfatlar verileceği bildirilmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Hz. Peygamber'in (sav) haber verdiğiğine göre, Yüce Rabbimiz, Allah yolunda savaşan şöyle bir kimseyi hayretle seyrederek (ondan razı olur): Savaşta arkadaşlarının bozguna uğradığını gördüğü halde kaçmayıp geri dönerek öldürülünceye kadar düşmanla çarpışmıştır. Allah (cc) bunun üzerine meleklerle şöyle der: Şu kuluma bir bakın, benim katımdaki mükâfatı ve cezayı düşünerek geri döndü, öldürülünceye kadar savaştı.⁶⁸ Yine bir kişi Resulullah'a gelip, şehit dışındaki diğer müminlerin neden kabirde imtihan edildiğini sorar. O'da (sav) şöyle cevap verir: İmtihan olarak şehidin başının üstündeki kılıç parıltısı yeterlidir.⁶⁹ Bu iki hadisten anlaşıldığına göre savaş esnasında sabrederek şehit olan mümin Allah katındaki mükâfata sahip olduğu gibi pek çok müminin zorlandığı kabir suallerine de maruz kalmayacaklardır.

⁶⁶ Buhârî "Cenâiz", 3; bkz. Buhârî "Cenâiz", 34; "Cihâd ve Siyer" 20; "Meğâzî" 26.

⁶⁷ Buhârî, "Cihâd ve Siyer", 14. Bkz. Buhârî, "Meğâzî", 9; "Rikâk" 51; Ebu Dâvud, "Cihâd", 8.

⁶⁸ Ebu Dâvud, "Cihâd", 38.

⁶⁹ Nesâî, "Cenâiz", 112.

Diğer bir rivayete göre Peygamber efendimize kimler cennete girecek diye sorulmuş Allah Resulü de şöyle buyurmuştur: “Nebi cennettir, şehit cennettir, çocukken ölen cennettir, diri diri gömülen çocuk cennettir.”⁷⁰ Yine Allah Resulü, bizden kim öldürülürse cennetlik olacaktır⁷¹ derken Uhud şehitlerinden iki kişinin kefenlenmesi sırasında, “Ben bunlar hakkında kıyamet günü şahitlik yapacağım”⁷² buyurmuştur. Görüldüğü gibi burada da şehidin, peygamber ve ölen masum çocuklarla birlikte cennette olduğu, kıyamet günü peygamberin haklarında şahitlik edeceği bildirilmiştir.

Buhari’de geçen bir rivayete göre zırhını giyen bir adam Resulullah’a (sav) gelip savaşa mı gideyim, Müslüman mı olayım diye sorunca Allah Resulü önce Müslüman olmasını daha sonra da savaşa katılmasını tavsiye etmiştir. Adam İslam’a girip şehit olunca da Hz. Peygamber, “az çalıştı ama çok sevap kazandı”⁷³ buyurmuştur. Başka bir rivayette Peygamber efendimiz, şehidin ölümden duyduğu acının herhangi birinin çimdiklenmekten duyduğu acı kadar olduğunu ve akrabalarından yetmiş kişiye şefaate edebileceğini⁷⁴ belirtmektedir. Şehidin kul borcu dışındaki tüm günahlarının bağışlanacağını⁷⁵ müjdeleyen Hz. Peygamber (sav): Yemin ederek Allah yolunda yara alan bir kişinin kıyamet günü renginin kan renginde ve kokusunun da misk kokusunda olacağını da⁷⁶ haber vermiştir. Bütün bu açıklamalar şehidin az za-

⁷⁰ Ebu Dâvud, “Cihâd”, 27.

⁷¹ Buhârî, “Cizye”, 1, “Tevhid” 46.

⁷² Buhârî, “Cenâiz”, 72. Bkz. Buhârî, “Cenâiz”, 73-75, 78; “Meğâzî”, 26.

⁷³ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 13, bkz. Müslim, “İmâra”, 144.

⁷⁴ Tirmizî, Fedâilü’l-Cihâd”, 25, 26.

⁷⁵ Müslim “İmâra”, 117-119; Nesâî, “Cihâd”, 32; Muvatta, “Cihâd”, 31.

⁷⁶ Buhârî, “Vudû”, 67; Müslim “İmâra”, 106. bkz. Buhârî, “Şehâdât”, 10; “Zebâih ve Sayd”, 71; “Cihad ve Siyer”, 10.

manda çok mükâfat alacağını, günahlarının bağışlanıp cennete gireceğini bildirmektedir.

4. Şehitliğin Çeşitleri ve Hükümleri

Şehitler hakkındaki hükümler fıkıh kitaplarının genellikle cenaze, ölüm ve cihat gibi bölümlerinde ele alınmakla birlikte bazı eserlerde şehitlik konusu müstakil bir başlık altında incelenmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in şehitlerle ilgili hadislerini değerlendiren bir kısım hanefi alimleri yıkanma ve defin gibi bazı dünyevi hükümleri dikkate alarak şehitliği hakiki şehit ve hükmi şehit olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Buna göre yıkanma, kefenleme, namazını kılma ve defnedilme gibi bazı hükümlerin uygulandığı ya da sadece ahiret ahkamı bakımından şehit sayılan kimselere hakiki şehit, bu hükümlerin uygulanmadığı veya dünya ve ahiret hükümleri açısından şehit kabul edilen kimselere de hükmi şehit denilmiştir.⁷⁷ Bununla birlikte İslam alimleri şehitleri genel olarak, hem dünya hem ahiret hükümleri bakımından şehit, sadece dünya hükümleri bakımından şehit ve sadece ahiret hükümleri bakımından şehit olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.⁷⁸ Kaynaklarda bahsi geçen bu şehit türleriyle ilgili de çeşitli hükümler yer almaktadır.

4.1. Dünya ve Ahiret Şehidi

Kamil şehit veya savaş şehidi de denen bu gruptaki şehitleri şu şekilde tanımlamak mümkündür: Müslüman, mükellef ve temiz olan, kesici bir aletle haksız yere öldürülüp kendisine diyet değil kısas gere-

⁷⁷ Şeyhîzade, Damad Abdurrahman Gelibolulu, Mecmaü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur, nşr. Ahmed Hulusi, İstanbul 1309, c.I, s. 182; İbrâhim Halebi, Burhaneddin Muhammed, Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî, İstanbul 1281, s. 285.

⁷⁸ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki, Hâşiyetü Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr şerhi tenvîri'l-ebşâr fıkhu Ebi Hanîfe, Dâri'l-Fikr, Beyrut 2000, c.II, s. 252.

ken, yaralı iken başka bir yere de taşınmamış kimseye dünya ve ahiret hükümleri bakımından şehit denir.⁷⁹ Başka bir ifadeyle Allah yolunda savaşırken müşrikler tarafından öldürülen veya savaş alanında üzerinde yara izleri olduğu halde ölü bulunan yahut Müslümanlar tarafından zulümle öldürülen bundan dolayı da diyet vacip olmayan kişidir.⁸⁰ Daha ziyade İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin (150/767) görüşleri esas alınarak yapılan bu şehitlik tanımında, Müslüman olmak, mükellef olmak, cünüplük hayız ve nifas gibi manevi kirlilikten temizlenmiş olmak, zulmedilerek öldürülmüş olmak, kan bedeli gerektirmese de kisası gerektirecek bir şekilde öldürülmüş olmak, harpte yara alıp canlı olduğu halde başka bir yere taşınmamış olmak gibi şartlar bulunmaktadır.

Ebu Hanife'den farklı düşünen bazı alimlere göre ise şehitlikte buluş çağına eren ile ermeyen aynıdır. Zira baliğ olmayan kişi de Müslüman olarak müşriklere karşı savaşıp şehit olmuştur. Hz. Peygamber'in Uhud şehitleri hakkındaki uygulamalarından da anlaşıldığına göre adalet gereği buluş çağına ermeyen de baliğ olana benzemektedir.⁸¹ Yine bir kısım alimlere göre de şehitlik cünüplük gibi manevi kirliliği giderici olduğu için bu durumda olan kimsenin yıkanması gerekmez. Uhud savaşında şehit olan ve hanımı tarafından cünüp olduğu bildirilen Hz. Hanzala'nın melekler tarafından yıkanması bu konuda delil olamaz. Eğer delil olsaydı Hz. Peygamber Meleklerin yıkamasını yeterli görmeyip Hz. Hanzala'yı tekrar yıkatırdı.⁸²

⁷⁹ İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, c. II, s. 248-249.

⁸⁰ Abdülganî, el-Ganîmî, ed-Dımaşki el-Meydani el-Hanefi, el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb, Beyrut ts., c. I, s. 133.

⁸¹ Vehbe Zuhayli, el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 1985, c. II, s. 559.

⁸² İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, c. II, s. 247-248.

Canını, malını ve namusunu korurken ya da yol kesicilerle çarpışırken haksız yere öldürülenlerin bu grupta olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hanefi ve Zeydiyye mezheplerine göre bunların tamamı, Hanbeli ve Ca'feri mezheplerine göre sadece eşkıyalar tarafından haksız yere öldürülenler bu kapsamda yer alır. Maliki ve Şafilerin çoğunluğuna göre ise bunlar ahiret hükümleri bakımından şehit olmakla birlikte dünyevi açıdan kendilerine şehit hükümleri uygulanmaz.⁸³

Allah katında çok büyük bir mertebeye sahip olan bu grup şehitler hakkında İslam alimleri nassların yanında Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaları esas alarak bazı hükümler belirlemişlerdir. Buna göre bahsi geçen şehitler, üzerinde kandan başka bir necaset yoksa cumhura göre yıkanmaz. Şehidin kanlı elbisesi çıkarılıp ayrı bir kefen giydirilmez. Üzerinde temiz olmayan başka şeyler varsa bunlar temizlenir. Yine üzerindeki palto, ceket, ayakkabı gibi kefen sayılmayan elbiseler ile silah, zırh ve kılıç gibi aletleri çıkarılır. Elbisesi kefen için yeterli değilse sünnete uygun bir şekilde tamamlanır.⁸⁴

Bu guruptaki şehitlerin cenaze namazı konusunda mezhepler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sav) Uhud şehitlerinin cenaze namazlarını kıldırıldığına dair rivayetleri esas alan Hanefi mezhep alimlerine göre şehitlerin cenaze namazı kılınır. Hanefi mezhebi dışındaki cumhura göre ise bu kısımdaki şehitlerin cenaze namazının kılınmasına gerek yoktur. Zira Kur'an'a göre şehit diri sayılır, yaşayan

⁸³ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, el-Mugni, thk. Muhammed Halil Herras, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire ts., c.II, s. 535; bkz. Atar, Fahrettin, "Şehîd", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 429.

⁸⁴ Serahsî, Şemseddîn Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Kitâbü'l-Mebsût, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts. c. II, s. 49-50; Abdülganî, Lübâb, c. I, s. 133; Vehbe Zuhayli, el-Fikhü'l-İslâmî, c.II, s. 558-559.

kişi üzerine de namaz kılınmaz. Ayrıca yüksek mertebede olan şehidin dua ve şefaate ihtiyacı yoktur. Uhud şehitlerinin cenaze namazları kılın-
dığına dair rivayetler ise zayıftır.⁸⁵

Netice itibarıyla Allah yolunda savaşırken er meydanında veya zulmedilerek öldürülen mümin kimseler dünya ve ahiret hükümleri bakımından şehit, kamil şehit veya savaş şehidi olarak tanımlanmaktadır. Ahirette çok büyük bir sevaba kavuşacak olan bu tür şehitler cumhura göre yıkanmaz, kefenlenmez ve onların cenaze namazı kılınmaz.

4.2. Dünya Şehidi

Sadece dünyevi hükümler bakımından görünüşe göre şehit sayılan kişilerdir. Allah yolunda şehit olmak niyetiyle değil de kalbinde münafıklık olduğu halde riyakâr bir şekilde dünyevi menfaatler ya da ganimet gibi şeyler uğruna düşmanla savaşırken öldürülen kimselerdir. Bunlar dünyevi açıdan şehit hükümlerine tabi olsalar da ahiret hükümleri bakımından gerçekte şehit değildirler.⁸⁶ Şafilere göre ganimet malından çalmış, düşmandan kaçmış ve gösteriş gibi şeyler uğruna savaşırken öldürülmüş kimseler de bu grupta yer almaktadır.⁸⁷

Gerçek niyetlerini sadece Allah'ın bilebildiği bu kimseler hakkında görünüşleri dikkate alınıp kamil şehit hükümleri uygulansa da İslam alimleri sadece dünyevi maksatlarla savaşırken öldürülen kişilere ahirette hiçbir sevap verilmeyeceğini belirtmişlerdir. Hem dünyevi hem de uhrevi maksatlarla savaşırken öldürülen kimseye kamil şehit kadar

⁸⁵ Serahsî, Mebsût, c. II, s. 49-50; Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 558-559.

⁸⁶ Muhyî Hilâl es-Sirhân, eş-Şehîd fi'l-fıkhı'l-İslâmî, Menşürâtü Münezzameti'l-İslâmî'ş-Şa'bî, s.19.

⁸⁷ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 559-560.

olmasa da ahirette belli bir sevap verileceği söylenmiştir.⁸⁸ Buna göre dünyevi maksatlarla savaşırken öldürülen kişiye görünüşüne göre kamil şehit gibi muamele edilse de ahirette şehit mükafatı alamaz.

4.3. Ahiret Şehidi

Bahsi geçen bu iki gruptan başka, savaş dışında herhangi bir hastalık veya zülüm gerektiren bir olay sebebiyle, nefsini müdafaa ederken, savaş yerinden canlı olduğu halde ayrılmış, Allah yolunda ilim öğrenirken veya Cuma gecesi ölen kimseler ahiret şehidi olarak⁸⁹ tanımlanmıştır.

Daha geniş bir ifadeyle Allah yolunda iken, veba hastalığından, karın ağrısından, boğularak, yanarak, güneş çarpmasından, bina ve duvar altında kalarak, akciğer hastalığından, veremden, cüzzamdan, akrep sokmasından, uçurumdan düşerek, sınırları, canını, malını, ailesini korurken, zulme karşı çıkarken, doğururken, delirerek, yırtıcı hayvanların parçalamasıyla, bineğinden düşerek, iffetli olduğu halde gizli aşıktan, emin bir alim olarak, düşman ülkesinde ya da gurbette garip olarak, savaş yerinden ayrıldıktan sonra yeme, içme ve tedavisi yapılacak kadar yaşadıkdan sonra ölen mümin kimselere ahiret şehidi denilmiştir. Bu grup şehitler diğer Müslüman ölümler gibi, yıkanıp kefenlenir, cenaze namazı kılınarak defnedilir.⁹⁰

İsyan etme ya da günah işleme şehit olmaya engel görülmemiştir. Zira taatler sadece küçük günahlardaki kötülüğü iptal ettiği için şehit olarak ölen kişi asilik yapmış olsa da şehit sayılır. İsyanın günahı kendine

⁸⁸ Bkz. Yüce, Abdülhakim, Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı, İstanbul 2001, s. 41-43; Atar, "Şehid", s. 430.

⁸⁹ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 561.

⁹⁰ İbn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr, c. II, s. 252; Abdülganî, Lübâb, c. I, s. 134; Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 560-561; Muhyî Hilâl, eş-Şehid fi'l-fıkh'l-İslâmî, s. 19-21.

mahsus olmakla birlikte isyan adına ölen kişi ise şehit olamaz. Mesela zina sebebiyle hamile kalan bir kadın bu çocuğu doğururken ölürse şehit olabilir. Ancak aynı kadın bu çocuğu düşürmeye çalışırken ölürse isyanı sebebiyle öldüğü için şehit olmaz.⁹¹

Velhasıl, savaş dışında ölümcül hastalıklar, tabi afetler, kadınlara ait bazı durumlar, zaruriyyat-ı diniyyeye denilen temel hakları koruma, ilim ve helal kazanç sebebiyle Cuma günü ve gurbette garip bir şekilde ölen mümin kimselere ahiret şehidi denilmektedir.

SONUÇ

İslam inancına göre şehitlik konusunun ele alındığı bu makalede öncelikle etimolojik tahlil yapılarak şehit kavramının Kuran-ı Kerim ile hadisi şeriflerde nasıl kullanıldığı belirlenmiştir. Şehitlerle ilgili naslar ile İslam alimlerinin konuyla ilgili görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada şu sonuçlara varılmıştır:

Hem sözlükte hem de Kur'an-ı Kerim'de hazır bulunmak, bir olaya şahit olmak gibi çeşitli anlamlara gelen şehit kelimesi İslami bir terim olarak Allah yolunda öldürülen mümin kişiye verilen yüce mertebenin adı olmuştur. Bu kavram Kuran'da bizzat şehit kelimesiyle değil Allah yolunda öldürülme tabiriyle ifade edilmektedir. Sahih hadis kitaplarında anlam çerçevesi genişletilen şehitliğin tanımına savaş dışında ölümcül hastalıklar, tabi afetler ve hakkını koruma gibi çeşitli sebeplerle ölen mümin kimseler de dahil edilmiştir.

⁹¹ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 561-562.

Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetlerden anlaşıldığına göre Yüce Allah'ın lütfuyla diri olan şehitlere ölü denmesi yasaklanmıştır. Şehitler kabirde cennet nimetlerinden istifade ederler, kendilerine has özel bir alemde yaşayıp bol nimetlere mazhar olurlar. Şehitlik makamı dünya makam ve menfaatlerinden çok daha üstündür. Şehitler dünyadaki sevindiklerinin sevinçlerinden de mutlu olurlar. Allah yolundan cihat edenlerin günahları örtülüp onlara cennet nimetleriyle ödül verilecektir. Şehitler ahirette peygamberler, sıddikler ve salih kimselerle beraber olacaktır. Allah'ın rızasını kazanma amacıyla çıkılan savaşta şehit veya gazilik sevabı vardır. Başka niyetlerle yapılan savaşta ölenlere şehit denmez. Allah şehitlerden cennet karşılığında can ve mallarını satın almıştır.

Hadis-i şeriflerde ilk aşamada şehit, Allah adının en yüce olması için savaşan ya da sadece Allah yolunda savaşırken öldürülen kişi olarak tanımlanırken daha sonra gerçekten Allah rızası için şehit olmak isteyen fakat savaş dışında hastalık veya musibet gibi çeşitli sebeplerle ölen kişiler de bu kapsama dahil edilmiştir. Bu durumda sağlam iman ve Allah'a sadakat üzerindeki öldürülen mümin kişiler de şehit olmakla birlikte ahirette amellerine göre farklı derecelere sahip olacaktır. Ne var ki kalbinde şehitlik niyeti taşımayan kişi Allah yolunda öldürülmüş görünse de gerçekte şehit değildir. Cennette dilediği gibi dolaşıp Allah'ın nimetlerine mazhar olan şehitler tekrar tekrar şehit olmak isterler. Şehitler pek çok müminin zorlandığı kabir suallerine de maruz kalmazlar. Peygamberler ve masum çocuklarla birlikte günahları bağışlanıp cennete girecek olan şehide kıyamet gününde peygamber şahitlik edecektir.

Şehitler dünya ve ahiret hükümleri bakımından şehit, sadece dünya hükümleri bakımından şehit ve sadece ahiret hükümleri bakımından şehit olmak üzere üç kısma ayrılır. Allah yolunda cihad ederken

savaş meydanında veya zulmedilerek öldürülen mümin kimseler dünya ve ahiret şehidi olarak tanımlanır. Ahirette çok büyük bir sevaba kavuşacak olan bu tür şehitler yıkanmaz, kefenlenmez ve cenaze namazları kılınmaz. Dünyevi maksatlarla savaşırken öldürülen kişi görünüşüne göre kamil şehit gibi muamele edilse de ahirette hiçbir sevap alamaz. Savaş dışında ölümcül hastalıklar, tabii afetler, kadınlara ait bazı durumlar, zaruriyyat-ı hamse denilen temel hakları koruma, ilim ve helal kazanç sebebiyle Cuma günü ve gurbette garip bir şekilde ölen mümin kimselere de ahiret şehidi denilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülganî, el-Ganîmî, ed-Dımaşki el-Meydani el-Hanefi, el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb, Beyrut ts.
- Alûsî, Ebü'l-Fadl Şehâbeddîn Seyyid Mahmûd b. Abdullah, Rûhü'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts. .
- Atar, Fahrettin, "Şehîd", DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 428-431.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, et-Ta'rifât, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî, el-Külliyât mu'cemü fî'l-mustalahâti furûgu'l-lugaviyye, thk Muhammed el-Mısrî vd., Messesetü'r-Risale, Beyrut 1998.
- Ebu's-Suûd, Kâdi'l-Kudât ibn Muhammed el-İmâdi'l-Hanefî, İrşâdü'l-akli's-selîmi ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm, thk Abdulkâdir Ahmed Atâ, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd ts..

- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîbü'l-Luga, tahk.: Abdülhalîm en-Neccâr, ed-Dârü'l-Mısriyye, Mısır 1964.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, et-Tefsîrû'l-kebîr/ Mefâtihi'l-gayb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, Kitâbü'l-Ayn mürettiben alâ hurûfî'l-mu'cem, thk.: Abdülhamîd Henrâvî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Gürkan, Salime Leyla, "Şehîd", DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 431-433.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dîmaşki, Hâşiye-tü Reddû'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr şerhi tenvîri'l-ebşâr fıkhi Ebi Hanîfe, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga, thk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, Mısır 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer Tefsirü'l-kur'ani'l-azim, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Mektebetü Evlâdî'ş-Şeyh lî't-Türas, Kahire 2000.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, el-Muğni, thk. Muhammed Halil Herras, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dârü'l-Meârif, Kahire, ts.
- İbrâhim Halebi, Burhaneddin Muhammed, Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî, İstanbul 1281.

- Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b Ebi Bekir, el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an ve'l mübeyyinü lemâ tedammenahü mine's-sünneti ve âyi'l-furkân, thk. Muhammed Rahvan Arkusûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006.
- Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Matbaatü Darü'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire 1364.
- Muhyî Hilâl es-Sirhân, eş-Şehîd fi'l-fıkhı'l-İslâmî, Menşürâtü Münezzametü'l-İslâmî'ş-Şa'bî yy, ts.
- Râgıb İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, thk.: Muhammed Seyyid Keylânî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Serahsî, Şemseddîn Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Kitâbü'l-Mebsût, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, Dârü'ş-Şurûk, Kahire 2003, c. 4, s. 499.
- Şeyhîzade, Damad Abdurrahman Gelibolulu, Mecmaü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur, nşr. Ahmed Hulusi, İstanbul 1309.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Derâseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslamiyyeti, Kahire 2001.
- Tehânevî, Allâme Muhammed Ali, Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâtü'l-funûn ve'l-ulûm, thk.: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.

Topaloğlu, Bekir, “Şehîd”, DİA, İstanbul 2010, c. 38, s. 428.

Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu, Dârü'l-Fıkr, Dımaşk 1985.

Wensinck, Arent Jean, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi,
Leiden : E. J. Brill 1955.

Yüce, Abdülhakim, Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı, İstanbul 2001.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,
tahk.: Abdülalîm et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Ku-
veyt 1984.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,
tahk.: Abdülalîm et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Ku-
veyt 1984.

Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Ömer, Esâsü'l-Belâga, thk.: Mu-
hammed Bâsil Uyûnussûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyyer, Beyrut
1998.

Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-
Keşşâf an hakâikı gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîli fî vü-
cûhi't-te'vîl, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-
Ubeykân, Riyad 1994.